

प्रोक्षितयः श्रियमिदं जनपित्रीतमामलं चक्रं ११ सुताविनि सुमित्रा तस्मिन् शत्रुघ्नो नाम यमो युगमनातो सुनो सुतावात्मजाः युत्रावि
ति विप्रवः सम्यगागमिना स्वभ्यसा विद्याप्रबोधविनयो तत्त्वज्ञानं द्वियया विव सुखे १२ निर्दोषमिति सर्वजगत्सु लोको निर्दो
षे दुर्भिसादिरोषरहितं आविष्कृतं तुरां प्रकरीकृतं तुरां ग्यादियुरां चामवत् अत्रोन्मेषो नो गां भवं गतमवतीर्णो गुरुवो न
मं विदुं सुस्वर्गोऽप्यलगादिव स्वर्गो हि गरावा निर्दोषश्च न्यागमः स्वर्गं ज्ञप्समर्दिन्यर्थः १३ तस्येति चतुस्रैः रामाश्चिरुयेण च
न रूपस्य सनस्तस्य हरेरुदये सति यो लस्याद्वावराञ्चै किताः भोनाः इश्वरानाथा इशदयो या सोता दिष्यतस्त्रः वितैः श्रान्तैस्ते

सुजौ लक्ष्मराणश्चुघ्नो सुमित्रा सुबुवे यमो सम्यगाभ्यसिना विद्याप्रबोधविनया विव १२ निर्दोषमभवत्सर्वमावि
ष्कृतं गोजगत् अन्वेगार्दिर्बोदस्वर्गो गां गतं पुरुषोत्तम १३ तस्यादये चतुर्मूर्तैः यो लस्य चक्रितम्बराः विरजसै
नैमस्वदिदिश उच्छसिता इव १४ कृष्णा नुरयधमत्वात्प्रसन्नैर्वादिवाकरः रस्मा विप्रकृता वातामय विद्वमुवा
विव १५ दशाननकिरीटेभ्यस्तस्मिन् गाराससंश्रियः मणिग्या जेतुं ये यस्ताः दृष्टव्या मधुविदेवः १६ ॥ १० ॥

एयधस्तिभिर्नैमस्वदिर्बोयुभिर्मियेरोल्लुसिता इवेत्युत्प्रेक्षा म्यसेः कर्तरि कः स्वनाथपाररात्नाभसंनुदृशनादिना मुक्तास
वाता इव वावमुरीत्यर्थः चतुर्दिगीशरस्मिन् चतुष्टयप्रयोजनमिति भावः १४ कृष्णा नुरिति रससारावरोनविप्र
कृतौ कृष्णा नुरभिः मप्रकरः सूर्यश्च यथासरखं अयधमत्वात्प्रसन्नता धार्य विद्वमुचो निरस्तः स्वाविवात्तामभवत्ता
म १५ इति दशाननेति तस्मिन् स्मिन् गारा मोन्यत्र सरोराससंश्रियोः मधुविदेवः दशाननकिरीटेभ्यः मणीनां व्याजेन
मिषेरोल्लुचि व्याप्यस्ताः यतिताः रामादयः सति तद्ध्यस्वराय राम्य किरीटमोतिभ्रशन्तं सगा इति भिन्नमभदित्यर्थ १६

सर्विर्त्तति एकः एकः यो विमुर्वि स्मृत्तो सो राजयसी तो कुक्षि सुगर्भे सुसप्रन्ता को मिर्मतानाम यो कुक्षि सुप्रतिमा चेदः
प्रतिविंबे चेद इव अनेकधा विभक्तो भस्मस्वः स्वास ६६ अथेति अथ राज्ञो रशस्य सती यति व्रता आग्या चा सोमहिषो
वाग्यामहिषी कौशल्या ग्रसन्ति समये प्रसूति काले ओयधिः नक्तं रात्रि समये तमः अयदेतीति सोयहा अयत्के
शनमसो गिरि निरग्रययः ज्योतिरिव तथा नमोयहे नमो नाशकारं पुत्रं सुने सुने त्वं भद्राय ६७ राम इति अभिरसनेऽत्रेया
भिराममगल सुसस्तरां राम रत्तिनामधेय चेक वयं अभिराम त्वमवरा मणदप्रवृत्ति निमित्तार्थः ६८ रश्मिति रशुवशा
विभक्तस्याधिमुस्तासामकः कुक्षि खने कथा इवा सप्रतिमा चेदः प्रसन्नानामया मिव ६६ अथाग्न्यमहिषी राक्षः प्रस
निसमये सनी युत्र नमोयह लेभे नक्तं ज्योतिरिवोषधिः ६९ राम इत्यभिरामे राव स्यात्स्यनो रितः नामधेयं नयश्च
क्रेजगत्प्रथममंगलं ६८ रशुवंश प्रदीये नतेना प्रतिमनेन स्मा रक्षगद्गता दीयाः प्रत्यादिष्टा इवामवेन ६९ शय्या
गतेन रामे रागमाज्ञातो दरीयमौ सैकतां मोजवत्तिना जादूवी वशर ७० केके व्यास्तन योजसे भरतानाम श्रीनवान् ॥
स्यप्रदीयेन प्रकाशेना प्रतिभेन तेन रागे राक्षगद्गताः सति काः गद्गताः दीयः प्रत्यादिष्टा प्रतिवद्वाः इवाभवान्
महादीय समीयेनोत्था स्फुरंति तिमावः ६९ शय्येति णानोदरीगर्भं मोचनात्कणोदरीमाना शय्यागतेन रागे राक्षकनेपुलि
नोयोगो मोजवत्तिः यमोयहा रस्तेन शरदि कृशानाद्दवीगो ववामो ७० केके व्या रति केकयस्य राशो यत्पत्नी केके यीतस्या
यन्यमित्यपिशिक्तं केके यमित्रपुत्रस्य नायादेरे जितु जादेशः तस्याः भारतो नाम शीत्सवान्ननयो जज्ञेनाः पतेत यः प्रश्न

न सत्त्वा स्यादुर्विण्णं न र्थतीव्रगमिणीत्यमरः अनराबायोदुरन्विष्टः योदुर्वरांगराजयस्यः अनेन गताः फलोभाः फलयादुर्भावः
 वासोभासस्यानोसंपददरेजः वभुः ६० संप्रतिनासो स्वप्नदशानान्याहुः गुप्तमिति सर्वास्ताः स्वप्नेषु जलजः शोखोजल
 जासिगराशुगर्हवक्त्रैः लल्लितामर्नयोर्धयोर्नोर्मन्त्रैः दुस्वः प्रहृष्टैः गुप्तरक्षिमात्मानेन खल्ले दृश्युः ६१ हेमे किंचेति चार्थः
 हेमः पक्षरागाग्रभाजोत्प्रेक्षोति पुनैवितन्वमाविस्तारयतां चोरो नोदृष्टः ययो मुचोमेधाः येन सुयोरोनगरुत्तमनागगन्ता
 उत्प्रेक्षे स्मरुताः ६२ विश्वस्येति किंचेत्तनयोरनरे सार्धं विनते चोयमानं स्यात् इति न्यासः को सुभयवत्यासुः ज्ञोयत्यासु
 गुप्ते दृष्टु रान्मानं सार्धः स्वप्नेषु ब्रूमनेः असि शोखग राशुगर्हवक्त्रैः ६१ हेमय अग्रभाजोत्प्रेक्ष
 गने चोवितन्वता उद्यते स्म सुयोरानवेराकृष्टययो मुचा ६२ विश्वत्याको सुभन्यासं सन्नोतर धिते विभं पशुणा
 स्यंते तस्म्यप्यवयव्यजनदत्तया ६३ कृतेभिर्वैकैरिव्यायोते स्म तेन सिससभिः ब्रह्मविभिः यरब्रह्मरागादि
 पतस्थिरं ६४ नाभ्यसाथविधानं स्वप्नान् शुल्वाग्नीतादियार्थिवः त्रैनेकतार्थमात्मानं गुरुत्वेन जगद्गुरोः ६५
 को सुभमित्यर्थः विश्वया यग्रमेव्यजनं हस्तिपस्याः न यात स्यात्पशुपुंयास्यं तु ३ यासिता ६३ कृतेनैकिंचोदिविभं को
 दिव्यायेन्निस्तीतसि आकाशगगायाकृताभिर्वैकैः कृताधगाहेः यरचमवदरहस्यरागादिः यदितिः सप्तभिः ब्रह्म
 विभिः कश्यपयग्रभृतिभिरुयनास्थिर ३ यासौ चक्रैः ६४ नाभ्य इति यार्थिवोदर द्यस्तभ्यः यन्नीभ्यः आख्यातो य
 योगस्तुपसख्यानाप्यवमी तथाविधा नुक्रप्रकारस्वप्नान् शुल्वाग्नीनः आत्मानं जगद्गुरोर्विद्वारयिषु रुत्वेन हेतु

योवरोयोवद्भागोनैर्योवद्दोचनोभर्गोचेत्यद्दभागोवेकदेशेताम्यमद्दद्भागोयेत्यद्दोष्टमेश्वरः ताम
 मित्रामयोजपनोष्टक्रोचक्रतुः अयेचनिसागोनरामायरासेवादीनत्रचरोरद्दकोणत्याये अवमिश्राहुकेकेयेशिष्टय
 नः सुमित्रायाइत्यभिधानात् किञ्चपुराणातरसंबादोदृष्टव्याः उक्तचनारसिंहं नयिह नयिह उद्राणानेकानेसुमित्रोयेमसी
 यतेयिं उभ्यामन्यमन्येनस्वभेगिनेद्ययच्छेतरति एव मन्यत्रायिसतिविरोधेपुणरागतएतमाद्यानव्यं ५९ नचैव सन्यदीया
 म्यादेत्याह साहिति सुमित्राण्यभयोरपि समानराकः यनियेयोस्तयोः सयत्याः विन्यमयत्यादिधितिदीपनकारश्च भयरा

माहि प्रणयवत्या सीत्यस्मा रुभयोरपि भृत्परीवाशास्येवमदनिय्यरनेखयोः ५८ तन्निर्भः प्रजन्मत्तरे धेदेवा
शंसंभवः सोऽगिनिर्वनाजीभरमत्तास्याभिरमयः ५९ सममायन्नसत्वात्तारे जुगयोदरस्त्रियः अंतर्गतकलाभ्या

भोगनाकारा म्यगजस्य मदनिव्यं दरेख्यो रिव गङ्गद्वयोर्मतेषां निभावः प्रगापवन्ती ॥ सस्यानामिव संपटः ६० ॥
प्रमदवत्यासीत् सयत्न्या रित्यत्र समासं त्रिगुणस्य न्यरुयमानेधीरास्येति ५८ तन्निरिति नाधिः कौशल्यत्वादिभिः प्रज्ञानो
मस्ये अभ्युदयोदयस्य वित्यांशः समन्तः काराण्यस्य सुगर्भः सर्यस्यामाश्रयः नाधिः सोरिचनोदिभिः दृष्टिभिसर्जनी
भिः रीधितिभिः अपोविवागअमपः जन्मयुगार्भं इव दध्धतः जन्मवैकल्यमं गर्भोदधिरे इत्यर्थः अत्र यादवः तासोवा
तानि चत्वारि रश्मीनां दृष्टिभिसर्जनेना नचयंदिनात्सर्गनावाहुर्मं स्पसर्जने आनराश्रयिदमेधाश्रयन् न ता एतंता इति चतुर्शतेऽष्ट
वाहुनामयो अमृतास्त्रिय इति ५९ समांमिति संप्रगापवन् आपन्नाः गृहीताः सत्वापाभिस्ता आश्रयस्त्वाः गमिण्यः आप

हविष्येष्वेव रावेण देवो रावणादिति सिद्धं स रावाय ग्रहो वर्षे प्रतिबंधः तेन त्वां भ्रंमरुतो देवा रावस्यमित्येव रुयेणावा
 गमते न हा कान्तिलेन अमनेयज्ञो बेष्यासी युखे सलिलेः मनमिनिपिष्वः अभिवृष्ट्या भिवृत्तिगोदधे अनंदधे ४२ परह
 तेति परहून ग्रमनयः इंद्राद्याः सुयः सुरकायै रावरावधरूप उद्यं न विस्मये अश्वेर्मोत्रादिभिः रमाः सुख्यैः स्वांशैः वायुमिवानु
 ययः सुखी वादिरुये रावानयो निखजाता इत्यभिप्रायः ५० अथेति अथ तस्य विंशोपस्तुः दशास्य संवंधिनः काम्यकर्मणः
 पञ्च कामेधैरंतेः वसामे अश्वैः पाषकात्कम्पीदित्यः पुमानिति स विजो विस्मयन सप्रवभवे प्राउर्यं भवे नरा विर्मोवा नैया
 परहून ग्रमनयः सुरकायोद्यते सुगः अश्वैरनुमयुषिस्तु सुख्येर्वोद्यमिवेदमाः ५० अथ तस्य विंशोपस्तुं तं काम्यस्य
 कर्मणाः परुषः प्रवभवाये विस्मयन स हस्तिजा ५१ हेमयात्रगते रोम्यो मादधानः पषध्वं अनम्रवे शाटाद्यस्य
 सुससेनायिद्वेहं ५२ युग्मम् प्राजापत्यापनीतं तदं प्रत्य गहात्पः दयं वययसो सारमा विष्कृतं सुहृन्वेता ५३
 मवि विस्मयो भदित्यर्थः ५१ तमेव परुखं विंशिन निद्रहमयात्रैरिति आद्यस्य संसो विस्मोत्रं मवे शादद्विष्टुहंतोः तेता
 पिदिवायुरुखेराणि दुर्वचैव तु दंशाश्वनोदरस्य भर्गवता हरेरिति मरीपस्तामोदमश्वकं हेमयात्रगं तं ययसि यक्तं वरुप
 यश्चरुं यायसान्ते रोम्यो मादधानो वदन् अनवस्त्रावीमिरुक्मायकं आरनश्चरुं रितियात्तिकाः ५२ प्रजायत्येति रयाश्च
 रथः प्रजाः यन्ये न प्रजायति संवंधिता ये रुये रापनीने न तु वसिष्ठे न प्रजायत्यं नं विद्रिमा सिद्धास्यावाते रयेति रा माय
 रा न दत्तं न्याय स सुहृन्वेता रधिनाः अविष्कृतं प्रकाशिनं पयसा सारं अभन हृवायास च रवामो हं त्रह हृये न्यमरः प्रत्य

५० ५१ ५२ ५३

सोद्वेदशरथास्यायत्यं यमानाशरथिः अन्तर्निधिर अग्रतयः रामो भूत्वा तीक्ष्णोः शरैस्तस्वरावरास्यशिरां स्पेवकमत्तानि ते याम
चपेरशिरराममेव वलिसमस्यं जं हं करिष्यामीति पुष्पाविदादियन्नेति भावः ४५ अचिरादिति यन्नेति यत्किंचिद्विवेक-
ल्पिन्मुयेदुत्तेभागे हविमोगं मायाविभिर्मायादिः अस्मायामेधास्रजो विनिरिति विनिः प्रत्ययः निष्ठाचरे रस्यो मिरनाली
इमनाक्रान्तयथातथा चित्यनरा एस्य द्वेयद्रोष्यध्वे ४६ वैमानिक इति मरुतानां पथिव्योऽग्निवैमानिकाः विमाने श्वरे
नीतिचरनीतिरु कप्रयः मेधावरालतयराः एवरा भक्त्यै धेष्टे तस्त्वनिततयराः पुण्यकृतः सुकृतिनः प्रव्यलोकेन पट्टे

अचिराद्यज्वेनिर्माणं कल्पितं विधिवत्पुनः मायाविति रनाली रमादास्यध्वे निष्ठाचरे ४६ वैमानिकाः पुण्यकृतस्तस्य
जं जमरुतौ यथि पुष्पकालोक संक्षोभं मेधावरालतयराः ४७ मासस्त्वं सुरवेदी नो वेगावेधान इच्छितान नशा यय
त्रितयो तस्य बलात्कारकचग्रहेः ४८ एवरावग्रहत्कानमिति यागमत्तेन सः अभिदृष्य मरुत्सं यं कृत्स्नमेव
छया एवरा विमानदर्शनेन यः संक्षोभः नैत्यनैतु ४९ मोक्षध्वरति हे देवा यं यं शायिन नन तत्कृत्वाः ५० तिरिदधे ४८
शायेन यैध्विता प्रतिवद्यः यौ तस्य स्यरावरास्यवेलात्कारेण येकचग्रहाः के शाकवाः तैर इच्छितान ननु यद्वतान स्वर्गवेदी
नो कृतस्वर्गो गनानो चेराभिधामोक्षध्वे पुण्यकृतं न तत्कृत्वा रणात्मानममिसंरन्त्याः रमायाः वलात्कारेण संभोगकंदे
नदुरात्मशवराः सभमः स्त्रीरावलाद्ग्रहणो मर्दुनै शने धाम विष्यन्तीति ५० एवरोति सहस्रलोविष्णुः स एव मेधः नी
तमध्वप्रायिष्यवसो यत्पे एवरा इति विग्रहः विग्रहः शब्दांतस्याप्यन्यमिष्यणि कृते विग्रहारावरा विनि विग्रहः शब्दस्य

कार्येति किंच गककार्यत्वात् आवयोरैककार्यादितोः कार्येषुकर्तव्यार्थे युविषयेषु वृत्तिरौद्रेगाभ्यर्थे इहेकुर्वन्ति ग्राथ्य
 र्थेनपिनः स्मितथादि वानः स्वयमेवाग्रेः साध्योसाहाय्यं ग्रनियद्यत्ने ग्राथ्येन नुवन्दिग्राथ्येन येरत्येवकार्थः येरुत्तव
 तोस्वार्थेषुस्वतन एवग्रवृत्तिः न यरग्राथ्येनयास्वार्थेग्राथ्यमिदस्यन्यर्थः ४१ सेति पुराकितत्रिपुरारि ग्रीवानायस्वशिरांस्म
 छिदतादणकंधरेरायदशमं शिरोवशोधितेन न्मसृक्राथ्यमिम्याद स्वासिधारयापरितृतास्त्रि नहृन्मर्थः दशमोमडुनिवक्र
 स्पकामपयोमौलभ्याशः ग्राथ्यमागइवतेन रससास्थापितः सर्वथानमहेह निष्कामीत्यर्थः ४२ तर्हि किं ग्राथ्येति वक्तु
 कार्येषुत्तेककार्यत्वादप्यर्थोस्मिनवज्रिणा स्वयमेवहिवानोनेः सारथ्यं ग्रनियद्यत्ने ४१ स्वासिधारयापरितृतः कामं
 वक्रस्पतनमे स्थापितोदशमोमरुहोलेभ्योशरवर ससा ४२ स्मृष्टवरानिसर्गाचेमयोतप्य इरात्मनः अत्याहुरि
 योः सत्येवंदेनेवभोगिनः ४३ द्यातोरंतय साग्रीतं यपांचेसद्विरास्पसः हेगत्सर्गोदव ध्यत्वेमत्येखास्यायराग्रवः
 ४४ सोहेदाशरथिर्मत्वारगामं सर्वसिद्धमं करिष्यामिशरैस्त्रीस्त्रोस्त्रिः कमतो ज्ञये ४५ नेआहस्वसुरिति किं
 स्मृष्टं ज्ञेयं योचरातिसर्गादूरानाद्वेतोः मद्यातस्य दुर्गोत्तमनोरियोः एवगास्यामारु इमत्यारोदगामनेहदिरित्यर्थः नकुत्स
 केभवेकः भोगिनः सयस्यान्यरुदेचेदेनैववसोदुबेदने स्यायिस्रष्टुनियतोरिति दृष्टव्यं ४३ संप्रतिवरस्वरुयमाह भानारमि
 ति सरास्यससायसाग्रीतं संजुष्टं धातारं व्रमाणामन्य सुखिये आस्था यराग्रवः आदेरतिमुलः स्मृत्यनिनाहृतेत्यर्थः देवा
 दृष्टविधात्सर्गोदेवसष्टेखद्यत्तेयपांचेदि ४४ तर्हि कागतिरित्याशंसा मनुख्यावेतोराराहृमिष्यामीत्याहसाहमिति

प्राणाप्येति पुराणस्य विरंजनस्य केवेत्तास्य भगवतो वरास्थानेष्टः कंठदिषु समीरितास्य गुच्चिरिता अतएव कृतः संया
दितः संस्कारः साधुत्वे स्पष्टतादिप्रयत्नोपस्थाः सामारतीवरणीचिरितार्थकतार्थवप्रचेष्टवकारस्वसंभावनाविपरीत
भावनाव्युदास्यार्थः ३७ बभावेति विभोर्विस्तोर्वादेव भिष्यन्ता वामोशेषावन्निर्योतशेषानिःस्यतासिष्टेयार्थः स्त्रियाः युंवरि न्या
स्यानिशायार्थ अतएव समास्तीचरणादेव भिष्यन्ता वामोशेषावन्निर्योतशेषानिःस्यतासिष्टेयार्थः स्त्रियाः युंवरि न्या
दिनानिर्योतशतस्य पुंवरावः यानिपोनासादृश्यासामगोवैतिसामनिधि करणनिवीहो निर्योताया शेषतिविग्रहेषु

पुराणस्य केवेत्तास्य वरास्थान समीरिता वेभव कृत संस्काराचरितार्थेव भारती ३७ वमो सदृशन ज्योत्स्नासाधि
भोर्वदनो हतो निर्योतशेषाचरणाद्गोबोद्धे प्रवर्तिनी ३८ रामय्यी जानेवोरस्य साक्रोतावगभावय्यएकमो अग्नि

३ नोतमसेवामोशुगौघ्यममध्यमो ३९ विदितं तस्य मानं कृतं न भुवनत्रय अकामा यनतेनेवासाधोद्देयमेनसा ४०
वरावोदधटराव ऊर्ध्वप्रवर्तिनी ऊर्ध्वप्रवोदिनभागेववभावित्युपस्था ३८ यराहभगवानतंराद जानदति हेदेवाः वीपुष्पा
क्रमवभीवय्यएकमोसहिर्मपुरुषाकारैरस्य सारावर्गानं अग्निर्नोषारीरिणां प्रथममध्यमो उपोयुर्योस्त्वरजसीजमसेव
तमोगुणानेवाक्रानौजानेवाकार्यः कर्म ३९ विदितमिति किंच अकामेनानिः छुपायमतेन ग्रम्यारादागतेन एनसाया
येनसाधौ सज्जनस्यत्तदयमिव तेन नरस्वसातथ्यमाने संतप्यमाने नयेभौवादिका नैकर्मणिशानच भुवनत्रयं चेमेविदि
तेमार्थात्तावतेत्यर्थः गतिबुद्धीभ्यादिनावर्तमानेक्तः कस्यचवर्तमावर्तयिष्यी ४०

राम

१२७

१२८

प्रहारात्ततः भक्त्यर्पणोद्देशः परमकौतुहलिकस्यनेयराध्यैव प्रवृत्तिर्नः स्वार्थवेत्यर्थः ३२ महिमानमिति नवमहिमानमन्कीर्त्यैव
नृहीयते इति पतद्वचः सदराश्रमेणवाख्यायाः श्रोत्याश्रयात्मिका नवकुम्भशक्त्या नवागुणानामियतया राता
त्रनणनेनेत्यात्मनोपदिनिभावः ३३ इतीति इतिनेसुराः तमधोभते असज्जमिदियजेत्ताने परस्मिन् तं अधोस्वजेव
उपसर्गः ३४ मासुः प्रसज्जचकुः द्वियस्मात्परमेष्ठिनः सर्वानमस्यदेवस्य स्वस्यार्थस्याव्यात्ततिरुक्तिः पुनैस्माद्वेनेन
मः ३५ ननुतिः प्रशंसामात्रमहातोहिपथाकथं न सुतमा इतिभावः परमेस्थाने निष्पत्तीनि परमेष्टी परमेष्टः किन्निरि
१ महिमाने पदस्कीर्त्यतवसद्विषयैव चः धर्मशान्दशान्तावा ने गुणानामियतया ३३ इति प्रसादयामासुस्तसुरास्त
मद्योसजे भतार्थव्यात्तिः साहेनस्तुतिः परमेष्ठिनः ३४ तस्मैकुशलमप्रवृत्त्योजितप्रीतयेसुराः भयमप्रत्यणी
पोद्दृताशचस्वर्न ऋतौदधेः ३५ अथवेत्ता समासने शलारं प्राउसारिणां स्वरेणोवाच भगवानयपरिधत्तारा
निर्भक्तिः मन्ययः ओशादिकः तस्य रुषेकृतिव हूलमित्यनुक्तं स्थित्यस्य गामिनि वक्तव्यात् त्वत्वे ३४ तं वैध्वनिः ३६
स्मारति सुरदेवाकुदलेस्य प्रग्रयेन व्यजेता प्रकृताप्रीतिर्यस्य नक्षितप्रसारयत्यर्थः अन्वयाअनवसरविश्वधिषु स्वराणा
निवविकल्पस्यादिनिभावः तस्मै विस्मयेअप्रलये प्रलायाभावे ह्युदत्ताडनमर्थवन्तैः अतो राक्षसः सः सरवोदधिः तस्मा
न्दयमाचरथः कथितवन्तः ३५ अथ्यति अथवेत्ता यो आद्यकृते समासन्नानो सन्निवृष्टानो धौलानोरंध्रे खगकरेषु अलु
वादिना प्रतिस्वनिमनासुरेण येरिप्रतापीव ध्वनिः निरुक्ततसमुद्रघोषाः भगवानुवाच ३६ ॥ ० ॥

पथा इराचार्यो किं बहुना कारवायेने भूकः प्रकृत्या तन्त २० त्वयाति त्वयाचरिने निवे विनो निहितं त्विने योने योनां जुभ्य समये
 तानि कौभरिगये स्तेधा मन्नाभवमुद्रताम द्वाजीमानम स्तु मा मन्तैष्यमिसस्यते ग्रनि ज्ञातो प्रयोसिम २१ निभा बहीना
 व क्षात वीतराग विरक्ताना अभूयः सन्निवृत्तये अखनरा वृत्तये मा स्थायेत्यर्थः त्वमेवगतिः साधनम् त्वमेव विद्वान्म
 १२ इमवति नायः पथा विद्यते यनायो निष्पुने रित्यार्थः २८ प्रत्यक्ष इति प्रत्यक्षः प्रमाणाजन्यः तव मखादिः दृष्टि व्यादि मेहिमा
 लेख्यं चायि छेद्यः इयन्त्यानवधार्यः आप्रवाक्दयातो च इमानीत्यादिः अनुभानं स्तित्यादिकं सकलं कार्यं न्या दृष्टवदित्या
 प्रत्यक्षोपपपरिच्छेद्यो मस्यादि मेहिमा तव आत्मत्वमनुमानाभ्यो साध्यत्वा प्रतिपादकथा २९ केवलं स्मरणो नाधिक्यना
 सि कयुरुयेयहा अनेन वृत्तयः शेषानि वेदितुं फलार्थे ३० उदधेरिवारत्नानि ते जासीव विवस्वतः स्तुतिभ्यो यनिख्ये
 ते इदं राचरितानि ३१ लोकावयवहरा केको देवसेन मके मर्गाः अनवाप्तम वा स व्यंनेने किंच न विद्यते ३२ ॥
 इति भाष्ये योग्यं तां प्रतिका कथा प्रत्यक्षयि लहेने जगदपरिच्छेद्यं तत्कारणम प्रत्यक्षपरिच्छेद्य इति किं मुवक्तव्यमित्यर्थः २९ के
 वलमिति स्मरणेन केदं कत्त कोवलः कृत्स्न एक इति शेषः पुरुषं सभ्रोरजने पुनासियता यदित्यर्थः अनेनैव स्यति
 कार्योत्तवत्त्विति दृष्ट्याः अवशिष्टाः वतया दर्शनस्य दर्शनादप्यव्यापारत्नानि वेदितुं फलः ज्ञातिन कार्या न वस्मरासे
 व फलं दर्शनस्य दर्शनादीनां न किं यदि न्यवधारयामसेत्यर्थः ३० उदधिति इदधेरन्तानीव विवस्वतस्ते योसी व इराणा अवाद्यनस
 गोवराणि नैः वुरि नानि पुतिभाष्येति रित्येते निःशेषं स्तोत्रेन शसनने इत्यर्थः ३१ निवधेनेन सकममणीन ग्राह नोकेति एकलोकां नु

[illegible]

यत्रेति पुत्रिणो जातः पुत्रस्य तस्य दशरथस्य पुत्रजन्मनि यदेव शान्तं प्रवेशादिति व्यानो वादनीमित्यर्थः कास्यवक्षुकुसुमानो
 विष्णुः संतानकर्मणी दृष्टिश्च येन पीयूषान कसुश्चेति क्लृप्तमुद्रणयः उगिनब्धेति द्वीप सादृष्टिरेव स तः पुत्रजन्मन्यावत्स
 काये स गतो य चारास्तथासादृश च नाग्रथमक्रिया भवन ७८ कुमार इति कृताः संस्काराः ज्ञानकर्म दयो ये खाते धात्रीणां
 पुपमादृशां स्तानात् पिवनी निनयोक्ताः ते कुमारः अगुजै न ज्येष्ठे नावास्थिते तपि नुरा नं देन समं वद्विरे कुमार दृध्या
 पिनाम ह्येनमानेन स वा येत्यर्थः कुमार जन्मनः प्रागेव ज्ञानत्वाद्यनलोकित्वा नेदस्य ७९ स्वाभाविकमिति तेषां कुमार
 यत्र जन्म प्रवेशाननु र्यागांतस्य पुत्रिणाः आरंभे प्रयमं वक्तुं देवदं उभयोदिवि ७७ संतानकर्म यो दृष्टिभवेनेतस्य ये
 नृषी सन्मगत्वा य चाराणां सैवादि रचनावत् ७८ कुमारः कृतसंस्कारास्ते धात्रीस्तन्ययापिनः आर्जुनेनाग्रजेन वस
 मं वद्विरे यिनः ७९ स्वाभाविकं विनीतत्वेनो विनयकर्मणा मुमूर्च्छां सद्गते जौह विषेव हवि मुजा ८० परस्पर
 विद्रोसेन दधोनघं कुलं अलमुद्योतयामासुर्देवाराय मिवर्तवः ८१ ॥ एतां सर्वे द्विस्वभाविके स हं जं विनीतत्वे विनयक
 र्मणा शिष्या हविर्भुजा मग्राणां स हं जं जौह विषा आत्मादिकेनेव मुमुक्षु वद्विरे निसर्ग संस्काराभ्यास्ति नीता इत्यर्थः ८० यस्य
 रति परस्परमाविरुद्धाः अविद्विष्टाः सो भ्रात्रयुगावत इत्यर्थः ते कुमारान्ममिदमनघं निःपायं ह्योः कुलं अनावो वसना दपोदवा
 राण्यनदनमि सहजविरोधिनोपेनं त्वां सद्यस्यानसं भावनाथे दवविशेषेण अलमत्यंतमुद्योतयामासुः प्रकाशयामासुः सो
 भ्रात्रवतः कुलभूषणार्थेन इति भावः ८१ समान इति सो भनाः स्निग्धाभ्यां नां रोये खाते मुधानारः मधतरः मधतश्चेति कप्र

त्ययो न भवति चेदने भ्रातृश्रितिनिये धातु नयो भावः सो भ्रात्रं सुवदित्वादाए तस्मिन्समाने वतुः येपि पियथांभो राम तस्मिन्गोप्रीत्या
द्वंद्वे वभवतुः तथा भरतशत्रुघ्नो ग्रीत्या द्वंद्वे दोस्ता हे च यं गाभिव्यक्तो वभवतुः द्वंद्वरहस्यमयो दावचन युक्तमगाप ज्ञयात्र प्रयो
गाभिव्यक्तिष्ठित्यभिव्यक्तार्थो नि यातः क्वचित्कस्यचित्कः एव चित्कः स्यात्तद्विस्तारोतिरिच्यत इति भावः ८३ तेषां मितं तेषां च नुरां मध्यो ह्य
द्वयोः राम तस्मिन्गोप्रीत्या यो भरतशत्रुघ्नयोश्चेत्यर्थः वापु विभावसोर्वातवस्वो रिवयथा चंममुदयै रिवरासमेकमेकं न्यं कदाचन वि
भिदे गक कथित्वे समानसुरत्वे च क्रमादुपमाद्वयाच्चम्यनेस हे जस हः कोरीहि वनेर्वापुः वेददृष्टो वदते सिधुः न तस्य ये स्वीयते ।

समाने पिहि सो भ्रात्रं यथा भोगमलक्ष्मणो न तथा भरतशत्रुघ्नो ग्रीत्या द्वंद्वे वभवतुः ८२ तेषां ह्योदयो रोक्ते विभिदेन कदा
चन । यथा वापु विभावसो र्यथा चंदसमुदयोः ८३ तेषां प्रज्ञानां प्रज्ञानायास्ते जसाप्रग्रयेण च मनोज्ञा हर्निरास्त्रां तेषां भ्रादि
वसा इव ८४ सच नृही वभो व्यस्तः प्रत्नयः दृष्टिर्वापतः धर्मार्थकामो स्यात्तामवतार इव गवान् ८५ गुरोरा राधया मा
सुस्तपु रुरुवत्सत्वाः तमेकं च नुरं शरत्ने रिव मरुतां वाः ८६ ॥ ८३ नरति प्रज्ञानायास्ते कुमारेस्ते जसा प्रभावेन ग्रथ
ये राविनपेन च निराधाते ग्रीष्मांते शमात्या भ्रातृपेधांते श्यामाभ्याः तानि शीतोष्मा इत्यर्थः रिवसा इव प्रज्ञानां मनोज्ञः ८४
स इति च नृद्वयत्वाविभक्तः दृष्टिर्वापतः सान प्रवेदं अंगवान् सतिमान् धर्मार्थो कामो स्यात्तामवतार
इवावमो ८५ गुरोर्गति गुरुवत्सत्वाः पि नृभक्ताः नेकुमारा गुरोर्वि नृपदिरिभिरुं वित च नुरानो दिग्गजानामीश च नुरं
श्राद्धि तार्थेत्यादिना ३ नरपदसमास तं दशरथमेव महाराजाश्वत्थारो एते रिवाराधयामासुः आनंदयामासु ८६ ॥

सुरगज इति भद्रादेत्यात्मासिद्धायेत्यैश्वर्यतुविभिर्देतैः सुरगजैरारावत इव यत्तावेधेन फलसिद्ध्या व्यक्ते योगैरनुमिनप्रयो
भेदपायेऽनुभिः सामादभिः सामादभिः नैयानीतिरिव युगवदीर्घः वज्रमिभुजैर्हंरविस्फुल्लवतदीर्घैर्हंरिसेवेधिरंशैरंश
भक्तेऽनुभिस्तैः युञ्जैरवनिपतीनां यतिरां नरात्तोरणरथश्चकासेविद्विष्टुते ८७ इति श्रीमहाभाष्याय मद्भिनाथसरिवि
बितापारघुवशरीकायां संज्ञीविनीसमाख्यायां दशमः सर्गः १० रामचंद्रचरणारविंदयोरंतरंगजचरणाम्पलीलया
नत्रसतिहिरसाश्च नुर्विधास्नानयप्यारुचिसदेवनिर्विशेन १ अष्टयंगसुमामिनेविक्रमाः ते मासेवेव्येष्वेतयस्यिधा
सुरगजश्च देतैर्भंसदेत्यासिद्धायेत्यैश्वर्यतुविभिर्देतैः सुरगजैरारावत इव यत्तावेधेन फलसिद्ध्या व्यक्ते योगैरनुमिनप्रयो
रवनिपतीनां यतिरां नरात्तोरणरथश्चकासेविद्विष्टुते ८८ इति श्रीरघुवशोमहाकादिरामकृतो रामवर्णनो नाम दशमः सर्गः १०
कोशिकै न स किल नित्तीश्वरं राममध्वरविद्यातशांतये कोकयश्च धरमेत्ययाचितस्तेजसां हिनवपः समीक्ष्य
देवाण्यस्यां एधुवैरायती २ः पूर्णानंदः सममेतेव्यालेखीन भुवत्तलकैकस्मान्द्राभ्यासः स्यात्सर्वोचनुर्भ्यः स्तः सः
खज्यादिस्थं प्रत्याहारं स्तुविशानिज्ञेयाः १ छतैस्त्वावउभाष्वप्येमोत्रमायुरुयोवखयो अथ वयोहवः ऋजयावह
साश्च वसारसोऽसखे सोवशात्यात्रवविंशति कोशिकै न कोशिकायत्येन विष्वामित्रराण्य
आगत्य सः क्षिणीश्वरोदणरथः अक्षरविधानशानं येयज्ञविद्विषसायकाकापक्षधरोवातकोचितशिक्षाधरः
बालानां शिक्षाप्रोक्ताकाकपक्षः शिखरि क इति हसायुधः नं रामयाचिनः फलप्रार्थितः खलुः पावेद्विकर्मकाप्रधाने

कर्त्तरिक्तः अग्रधाने दृष्टी रीतामिति क्वनात्तात्तायेवाभाधिकास्त्याप्तस्माद् नेजसोनेजस्विनावयोवयोवात्यादिनसमी
स्पतेदि अग्रयो जकमिन्यर्थः अत्रसर्गेवृतेरथोद्गता उक्तं च गलराविहरथोद्गतालमामिति १ क्वेधमिति नद्याः वर्त्ताः
प्रसिद्धयोयेस्तेनध्ववराविवक्षणाः लक्ष्यवर्तोन्निबेक्षणा इत्यमरः मानमजनीतिसध्वरामाकविद्धेत्सेवी अतएववि
कीसराजान्छेत्तद्धमपिसलेक्ष्मरांरामंमुनयेदिदेश अतिसृष्टवान् तथाहि असुप्ररायिनामपिप्ररायिनामपि
अर्थेनायाज्वारघोः कुलेकदाचिरपिनव्यहन्त्यतेनधिहनाः निफत्तीकृतत्यर्थः परार्थिभ्यः प्रागाः अथिसमप्यनतेया

कृच्छ्रलक्ष्मिपिलब्धवर्गोभाक्तेरिदेशमुनयेसलक्ष्मरां अप्यसुप्ररायिनांरघोः कुलेनव्यहन्त्यतकरोचिदर्थि
ता २ पावहादिशतिपार्थवस्तमोर्भिर्गमापयुरमार्गसक्तिमां तावराणविदितामरुत्सर्वैः सोंद्रयुष्यजलवर्धिभि
एवैः ३

पुत्रादित्यागोनविस्मयावहरतिभावः २ पावर्धनिपार्थिवः दृथिभिश्चरः नयोः रामलेक्ष्मरायोर्निगमा
र्गसक्तिपाधलिसस्मार्जोत्तर्गंधोदकसेचनपुख्योयहारुपसेस्कारंयावरादिशानिआज्ञापयति तावन्मरुत्सर्वैः वायुर
खरनेनार्थलिसमाञ्जनगम्यते सावपुष्यजलवर्धिभिः पुष्यसहितेनतवर्धिभिर्वनेमार्गसक्तिपाआशुविदर्धोवाहिनार
तेनदेवकार्यप्रवृत्तयाः देवान्द्रुत्यस्रविनेनित्येय ३

वतिनप्रीणातिआवधतोः रसगतिप्रीत्याद्यर्थेऽप्युपेक्षादवप्रीणानात्वसप्रीत्यनेन सर्वस्वस्यः पुत्रालमेव आछामिति स्त्रिंशत् तदेव प्रति
 पारयति ६५ ननुमिति मत्तः परमदनेतरं पंचम्यात्तिसिल पिंडविच्छेदक्षिणः पिंडशर्मविच्छेदमुत्तरेण भागः वशभवाः बाह्याः पितरतः स
 धेयव्यपंपितृभौ न्यवर्तते तस्याः सम्यक् तस्याः आसत्ताः सतः आहृषितकर्मणि पितृदाननिवापस्याच्छेदतत्कर्म शास्त्रतदस्य मरः प्रकाम
 भुजः पर्याप्तभोजिनो न भवति ननु सत्यकामप्रकामं पर्याप्तमित्यमरः त्रिहंता स्यापहनं किं यदपि स गृहंतीति भावः ६६ ममरमिति मत्तः
 ननु मत्तः परं वंश्याः पिंडविच्छेदक्षिणः न प्रकामभुजः आहृष्यधामं ग्रहृतस्यारः ६६ ममरदुलेभं मत्तान्नमाव
 ळितं मया पथिः पूर्वैः स्वभिः स्वासैः कवीस्मसुपभुज्यते ६७ सोहृमिज्याविमुहृत्तामजालोपनिमीलितः प्रका
 परं अमं सरं नुतं तं अम्यारदिनां पंचमीदुलेभं दुलेभ्यं मत्तमया आवर्जितं रं शब्दामकाशं श्रुलोकालोक इवाचलः ६८
 पयः पूर्वैः पितृभिः स्वभिष्वासैः दुःस्वैः कवीस्ममीपदुस्मयया उपभुज्यते तनमिति तर्ककोस्ममिति कुतश्च शब्दस्य कावादेशः कोऽसंक्रान्तो
 स्मं मदीस्मं कदुस्मं त्रिमुहृतीत्यमरः ६९ सोहृमिति रज्यापागः ब्रजयतोर्भावे कविति कपरं ज्यपाविमुहृत्तेनः प्रजालोपि
 न सस्य भावेन निमीलितः सोहृलीक्यत इति लीकः न लोकातरस्य लोकाः लोकश्चासावर्षीकश्चेति लोकोक्तश्च क्त्वाले आचल इव लोका
 लोकश्च क्त्वाले तस्य मरः प्रकाशत इति प्रकाशश्च देव आगा विमोचनान्न प्रकाशत इत्यप्रकाशश्च पितृ आगा विमोचनान्न अस्मीति

पस्यासुपुनर

नमनुः अत्रोदताकृतिः सप्तागारित्यसुपतिष्ठते आत्मारित्याज्जायेते हृदि हृद्योऽन्ततः प्रजाइति ६२ पुनरपि आसृज्य वितकालः पु
नरापुषवर्षशान्तिस्थलं शतायुर्वपुषशान्तिस्थले अचतुरारिसत्वेण अत्युपातो निष्पन्नः मरीचो प्रजाः पुरुषा पुषजीवती तिष्ठतु पापुष
जीविम्यः निरातकुनिर्भयाः आतकोभयमाशक्तिरुलापुषः निरीतपः अतिवस्मादिरिक्ता इति यत् तस्या सर्वस्य त्वद्रूपवत् सततव्रता
अयमसंपन्निरिवरुतुः व्रताध्ययनसंपन्निरित्येतत्तद्रूपवत् समितिरुलापुषः ब्रह्मणाः ब्रह्मवत्स ब्रह्महस्तिभ्यावत्स इत्यष्टप्रत्ययः
हविगवर्जितं दोतस्त्वपाविधिवदन्निषु हृदिर्भवति सस्यानामवग्रहविशेषिणां ६२ पुरुषा पुषजीविन्यो निर्गतः
काः निरीतयः यममरीयाः प्रजास्तत्रैतुस्त्वद्रूपवत्स ६३ त्वष्टेर्वचित्यमानस्य गुरुणा ब्रह्मयोनिना सानुबंधाः क
थं नस्युः संपदो मिनिगपदः ६४ किंतु वंधातेव तस्यामदृष्टसदृजं नमामवति सद्दोषा रत्नसरपि मेदनी ६५
अतिहृष्टि अनाहृष्टिर्मेषकालभाश्रुकाः आत्मान्नाश्रुगजानः षडेता ईत्यतयः स्मृता इति कांमंदकः ६३ त्वयेति ब्राह्मयोनिः कारणां प
स्मनेन ब्रह्मपुत्रेण गुरोर्लयेव उक्तप्रकारेण चित्यमानस्य अनुभ्यायमानस्य अता एव निगपदो व्यसनहीनस्य मेत्यपदः सानुबंधाः सानस्य
ता अविच्छिन्ना रतिपावत कथनस्युः स्मरेवत्यर्थः ६४ संप्रति आगमनप्रयोजनमाह किलिति किंतु तव एतस्या बंधास्तदाया वक्ष्यं
नास्तुषास्त्रीवैत्यसमरः अदृष्टा सदृशी अतुल्यप्रजायेन तं मासद्दोषा रत्नानि सपत इति रत्नसरपिषु त्सृष्टिष्वेयारिना क्विपमेरिनीना

उपपन्नमिति हेतुः स प्रसंगो मुखाभ्यामप्यारिषु स्वाभ्यामसुत्स्कोशादुर्गवला निवृत्तसंस्वगानीत्यमरः शिवं कुशं लुपपन्नं ननु सु
 तमेव नन्वदधारोऽप्यप्रवधारणानुत्तानुनयानत्राणो न न्नित्यमरः कथमिदं त्रयं त्रयं मेरेव नोरेवेत्यत्रागतानां दुर्भेदीनां मानुषीणां मा
 नुष्येभ्य आगतानां चोराभ्यादीनां उभयत्रापि तत्र आगत इत्यगारिभ्युणाजित्वादिना डीप आपदाब्जसनात्वे प्रमिदत्तां वारपितासि अत्राह
 कामेदकः इताञ्जनाजलव्यधिदुर्मिं संमरणात्थादतिपंचविधैव मानुष्यसंनतः आयुक्तकेभ्यश्चोरेभ्यः परेभ्यारजवलभान् एषि

उपपन्नं ननु शिवं स प्रसंगेषु यस्य मे देवीनामानुषीणां वप्रतिदत्तां त्वमापदा ६०

तदमंत्रकृतांमंत्रैर्हृत्तशमितरिभिः प्रत्यारिद्रुपतइवमेदं लक्ष्यभिरः शराः ६१

वीपतिलोभाच्चनृणांपंचधाभयं ६० तत्र मानुषप्रतीकारमाह त्वेति संज्ञानकृतवान् मंत्रकृतसुकर्मपायमंत्रपुण्यकृतइति क्षिप्रं ह
 रास्यरोसुएव संशमितारिभिः मंत्रकृतो मज्जाणादृष्टमयोक्तुवोतवमंत्रैः कर्तृभिर्दृष्टप्रत्यक्षपक्षस्य तन्मात्रं भिरेतीति दृष्टलक्ष्यभिरनेश
 राः प्रत्यारिद्रुपतइवमेव समर्पः किमेभिः पिष्टपेषकैरिति निराकियेत इत्यस्या प्रत्यारिद्रुपतइत्यमरः त्वत्सत्रसामर्थ्यादे
 व नयोक्तुषु फलति इति भावः ६१ सप्रतिभैविकायत्यनीकारमाह हविरिति हेतोतत्स्यार्थे धिवरमिषु आवर्जितं प्रसिद्धविराज्यादिकं
 कर्तृं अत्र ग्रहावर्षाप्रतिबंध इति अत्रास्ययः तेन विशेषां विमुष्यतां सस्यानादृष्टिर्भवति दृष्टिरूपेण सस्यानुपजीवयतीति भावः अ

हवर्गामतिननरतुः आशीर्वादादिभिः साधवाचकुरित्यमरः ५७ तमेतिमुनिरतिशयं स्यातिष्य अतिशयेति अत्रमन्त्रः अतिशयस्यैक
यातया शोतोऽथ ह्योभेगायः परिश्रमः सयस्य सततबोक्तारज्यमेवाश्रमस्तत्रमुनिसुनिर्मुक्तमित्यर्थः तद्विलीपं राज्ञ्यकुशलं यत्र छट्छटेतत्तद्वि
कर्मकलमित्युक्तं यद्यपि राज्ञ्यशुचुर्गोहितारियोगं तत्वाश्रज्यकर्मवचनः तथाप्यत्र सगं वचनः उपपन्नं तनु शिवशत्रुसंगं श्रुतिउत्तविश्रा
त तथा ह्यमनुः स्वाम्यमात्यपुराणद्वयोर्द्वौ तेषामुद्भूतं सप्तैतानि समस्तानि लोकस्मिन् राज्ञ्यमुच्यते इति तत्र ब्राह्मणकुशलं पृच्छतस्तत्र
बन्धुमनानामभेदत्रये सममागम्य अद्भुतमोग्यमेवेदं तमनुवचने सत्यपितस्मराज्ञो मरुनुभावाद्ब्राह्मणावितः कुशलप्रश्न एव कृत इत्यनु

तन्नापिथ्यक्रियाङात्तद्यस्योभयोरिष्टमं पप्रच्छकशंलंग्येराज्याश्रममुनिमुनिः २८

अणायवंनिधेस्तस्यविजिताग्निःपुरः अर्घ्योमर्घ्यं पतिर्वाद्यमादवदतावतः॥ ५८

अथोपनिषद्वाक्यार्थः ॥ ३५ ॥ अथानुबन्धोपाधिरप्युक्तः ॥
संध्यं अतएवोक्तं गङ्गाप्रमसुनिरिति ५८ अथेति अणुप्रज्ञानानंतरं विजितमिषुरः विजितशत्रुनगरं वशतावत्कारणं वरयतश्च्यति
होराणामितवर्षी अथपतिः राज्ञा अणवर्णो अथैवैरस्यनिधुस्तस्यसुनेः पुगे ० अत्र अथान् अणोरनपेता धर्मपदार्थस्यापानयेतइति यत्
मस्यः वाचमादेव कुमुपमातवानित्यर्थः ० अथैवैविधिरिति सुनेन पुगेदित इत्यपि मित्रत्वात्तत्कार्ये निर्वाहकत्वमुनेरतीति सख्येने यथाद
कामरुक्ः अस्माद्देवदानीत्याचकुशलः स्यात्पुगेदितः अथैवैवितेन कार्ये निमित्तं शान्तिकौष्टिक ५९ ॥ ३६ ॥

कासरकः त्रय्यावरुनीत्याचकुशलः प्यातपुरेद्विजः अण्वविहंतं कर्म निस्पातिकवैष्टकं ५८

2

६ छुटी.
१३

तस्मैदति सभायां साधवः सभ्याः सभायापदति यप्रत्ययः गुप्तमेन्द्रियाः अयं तानियमितेन्द्रियाः सुनयः सभायायोगोऽथैरसृकापनयः
 शास्त्रमेव बहुस्तत्त्वोवेकप्रमाणं यस्यानस्मिन्मयबहुषु अतएवाहते प्रशस्त्यायमज्यापेत्यर्थः अहः प्रसेसापानिशानप्रत्ययः तस्मैरात्रे
 अहंरात्रौ जावकुः सजानमस्यापविनिः सपयोर्वाहंरात्रौ समादृत्यमरः ५५ विधेरिति सायतनस्य सायंभस्य सायचिरमित्यारिनाकल
 प्रत्ययः विधेर्जयहीमायतुष्टनस्योत्तेऽवसाने अंतं धत्वा अन्वासितं पश्चादुपवेशनेनोपवासितं कर्मणि क्तः उपसर्गश्चास्त्वकर्मकत्वे
 अन्वासितमित्यादिदुपपद्यते तयोमिधिविबसिष्ठत्वाद्वाहोरेवाश्रयाग्नीधीस्वाद्यवदुक्तमुक्तप्रियत्यमरः अन्वासितं हविर्भुजमितिवद
 तस्मै सभ्याः सभायापगोत्रे गुप्तमेन्द्रियाः अहंरात्रौ महेते बहुभुनयनयवसुषे ५५ विधेः सायं तदस्योत्ते सुदर्शने
 योनिभिः अन्वासितमंतधस्यास्वाद्येव हविर्भुज ५६ तपोर्जागरदुःपाशानराजाराही बमाद्यधी तोगुहसुतपत्नी
 र्णमस्य ष्यकुशायां दुष्टदन्वासातपायिणिकः उपहोमं बहुवीणाभिवाद्योद्धिजोभवेरिति अनुष्ठानं यस्याप्रतिनदनः ५७
 स्यामध्वे अभिवारन नियेषाद्विधेरेतदृशं सुक्तं अन्वासितं वात्रपतिव्रताधर्मत्वेनोक्तं तदुक्तमिति विधेरतरति कर्मणः समास्यभिधात
 ५६ तयोरिति मागधी मगधराजपुत्रीराज्ञी सुदक्षिणा रासाचनयो हस्तक्षीव सिष्टेः आशान्जगद्गुः पारयद्गामभिवादनं समेतु
 पादगुणामभिवादनमिति पादवः पदप्रचरणाऽऽस्त्रियामित्यमरः गुहपत्नीगुहकृत्तौ लावसवतौ सुरक्षिणादिस्त्रीपौकर्मभौ प्रीत्या

रमरपुयंहुवस्यापिनोस्यासाल्बालमावापइत्यमरः विदंगानांप्रसिरांगविश्यासायविश्रमाय समोविश्रामविश्रमावित्यमरः नक्ष
रोसेकसरोउत्तिवालहृसकाः यस्मिन्नंत अस्मर्षेकप्रत्ययः ५१ आतपइति अर्धपस्यात्येअपयेमेसतिसिप्रसगशीकृताः
नीवारसिगाधान्यात्रिमासु नीवारसिगाधामानीत्यमरः उटजानापरीगोलानो अगगामसिषुचत्वरभागेषु परीगानोरजो
स्त्रियमित्यमरः अंगराबलगादिरइत्यमरः निष्पदिभिरुपविष्टमर्गेवर्तिनो निष्पदिनो नपश्चर्वितवर्गेयस्मि आश्रमेत ५२ अ
मेकानेमुनिकान्याभिसंस्कारोक्तहृसके विश्यासायविदंगानामालबालाबुपापिनाम ५१ आतापास्यंसस्मि
नीवारसन्निवादिभिः सरोर्वर्तिनरेमंघसुटजागामभिषु ५२ अभ्युत्थितामिषियुनेरनिषीनाश्रमास्तुरान्
पुनानंपवनोभनेर्धमेगदुत्तिगंधिभिः ५३ अथयत्तारमारस्यध्व्योन्विश्रामयेतिसः तामवागेहतपत्नारथार
भस्थितेति अभ्युत्थिताः मज्जलिताः सोमयाग्याइत्यर्थः समिद्धेऽन्वावाकृतीवृहतीतिवचनात् तेषामग्नीनापिप्र
नेः प्रबर्केः पवनोद्वेगादुत्तीगधायेवाश्रमस्त्यान अतिथीनपुनानंपवित्रीकुवीगा ५३ कुल
के अथेति अथाश्रमप्राप्तानंतरं सराजापत्तारसारपिधुरं बंदिषुयोः पूष्या-धुरापठक्कवितियत्प्रत्ययः रुधेतः ध्रुयोः ध्रुपेधोरियधुनी
राश्वधुरंधराः इत्यमरः ध्रुयानंरथाश्रानविश्रमपविनीताश्रमानकुर्वित्यारइष्यात्ताप्यनांपत्नीरथारवागेहयन् अवतारितवान्

१-७०-१
१२

सदति ३ः प्रापपत्राः प्रायमन्तुर्द्वभयशोषस्यसतषोक्तः आतवाहनः द्रोपगमनात्क्रान्तपुण्यः महिष्याः सखा महिषी सखः राजा हः सरिभ
भ्यष्टजितिरुचप्रस्यसाहायानेनिरपे स्रदतिभः वः संगजासायंसायकालेसंयमिनेनियमवतस्तस्यमर्धेवसिष्टस्याअमं प्रायत् प्रापपुषा
रीत्यादिना ३ः ४८ तमाअमविजिनष्टिवनातरिति वनातरान्यस्याहनातरादुपावतैः समिधश्चकुशाश्चफलाविचआहर्तुं शीलमेवाभिति
समिक्तुशफलहाणैः आडिनालीसेति हरेराड् एवीरुचप्रस्ययः आहर्तुयेदर्शनायोग्येनिभिर्वेतानिकैः प्रसत्तुताः प्रसद्गतालेसपलि

सदुप्राययशाः प्रापराअमंआतवाहनः सायंसंप्रमिति नस्तस्यमर्धेमेहिपीसखः ४८

वनातरादुपावतैः स्क्रुधाशक्तसमिक्तुजैः स्यप्राणमदृश्यादिप्रसृष्टुतैस्तपस्विभिः ४८

आकीर्णसपिपनीनामुठजहारोधिभिः अपस्यैरिवनीवारभागाधेयाचिनेमृगैः ४९

भिः पर्यप्राणप्रोक्षगच्छतामादितामीनामग्रयः प्रस्फघातीति श्रुतेः यथाह वामं पितरं प्रोपितवान् स्वाएतमश्रयः प्रत्याधावंति सशक
लानराहणिवारुन्तिमश्ववत्सुत्रेभ्य आहर्न्विति तादपिविज्ञायते ४८ आकीर्णमिति नीवारणाभागाएवभागधेयमश्रयः रूपनाम
भागोभ्योधेया इति प्रस्यमोवक्तव्य इति स्वाभिधेयधेयप्रस्ययः भागधेयः कोवक्षिरिसमरः तस्योचितैः अतएवउटजानापरीणालानाद्या
रीधकेः मृगैः अष्टपिपनीनांआपस्यैरिवाकीर्णोव्याघ्रम ४९ सेकांतेमल्लहस्यसेवनवसानेमुनिकन्याभिः सेकीभिः आलनालेषुजलाधा

४९
५०
५१

वारान् अर्धं प्रजाविधिस्तदर्थं द्रव्यमस्मीपादाद्यभ्यावेति यत्प्रयः षट्मुनिषष्ट्यमर्धोऽर्थपादपादायवा रिणीत्यमरः अर्धस्यानुपदमत्वञ्च
 स्वीकारानंतरमित्यर्थः गृह्णेतोस्वीकृतेतौपदस्यपञ्चादर्थः ५ व्यधीमावः ३ न्वगन्वसतुगेऽनुपरत्विमत्वयमित्यमरः ४४ हेयंगवीनप्रितिस्व
 लनंगोरोहोद्रवृष्टुनहेयंगवीनस्वः प्रवृक्षस्तलुहेयंगवीनस्यात् स्वेगोद्रवृष्टुप्रित्यनरः हेयंगवीनसजायामितिनिपातः तत्सद्योष्टुनमारयउ
 पस्थितानघोषहृद्गानघोषआभीरपलीस्यातदस्यमरः वनन्यानामार्गणखिनानामधेयानिष्टंनोदस्याचीत्यादिनादृष्टेतेद्विकवकत्वे ४५
 यामेखात्मविस्तेषुसुप्रचिन्नेषुपज्वनातम अमोघाः प्रतिगृह्णावर्णानुपदमात्रि यः ४४ हेयंगवीनमारा
 यद्योषहृद्गानुपस्थितान् नामधेयानिष्टंनोदव्यानामार्गणखिनाम ४५ कुलकमकाप्याभिव्यातयोगाशीकुजे
 नोमुद्रवेपयोः हिमनिमुक्तयोर्गोवित्राचद्रुसमोरिव ४६ तत्तद्रुमिपतिः पत्मेरुद्रोयनप्रियदर्शनः अपिलंघिते
 कापीतिव्रजतो गच्छतोः मुद्रवेपयोतज्जस्वेषयोस्तज्ज्वलनेपथ्ययोस्तपोसुदसिगादिनीपयोः हिमनिमुक्तः मध्यामेवबुधेनबुधोपमः
 योश्चित्राचद्रुमसोरिवयोगसत्तिकापिअत्रिकोच्चाअभिव्यानामशोभयोरित्यमरः आतश्चोपसर्गेमइत्यडस्य
 चित्रानसत्रविशेषः शिषिगयगमेचैच्चाचिआपूरीचंद्रुसमोरिवदृत्यर्थः ४६ तत्तदिति प्रियदर्शनंस्वकुर्मकंयस्यासौप्रियदर्शनः दर्शनी
 यदृत्यर्थः सपतिः पत्मेतत्तद्रुतवस्तुदर्शोपनलेद्धितमपिवाहितमप्यध्यानंनवुधेनज्ञातवानुबुधः सोम्यः उपमानयस्येतिविग्रहः

